

ТЕОРІЯ АРХЕТИПІВ У СУЧАСНОМУ АМЕРИКАНСЬКОМУ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВІ

Тетяна Доній

аспірант, кафедра історії української літератури, теорії літератури
та літературної творчості

Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна)

ABSTRACT

The article focuses on the contemporary American literature studies. Special attention is paid to outlining the principle approaches towards the theory of archetypes and their functioning in contemporary American literature. The actual analysis is based on the writing of American and European scholars such as K. Jung, J. Campbell, L. Findler, P. Wheelwright, D. Hofman.

The article gives a detailed analysis of archetypal theory development in contemporary American literature studies. From the very beginning the theory of archetypes has been the main issue in the process of searching common unifying aspects in literatures of different nationalities and historical periods. The key features of archetype in literature is its constant development and ability to be changeable according to particular historical period, literature styles and texts.

The article is of interest to the methods and trends of archetypal theory development process. But special interest is peculiarities of the process in American literature studies. Numerous scientific researches and articles are dedicated to the problem for today, but it's still in a big interest of literature studies. The concept of archetype has got its widespread almost in all spheres of humanitarian sciences.

The aim of this study is to make a brief review of contemporary archetypal literature studies in America. The great attention to archetypal studies of different national cultures can be explained by the fact that the archetypes contain the reasons of cultural and ethnical differences. Thus to reveal such differences and to understand the nature of their origin one should study them carefully.

Contemporary archetypal literary trend in American studies defines archetypes as repeated models or images, but not as the factors which define function and content of the particular text.

Key words: archetype, archetypal method, theory of literature, myth, monomyth, contemporary American literature.

Статтю присвячено американським літературознавчим студіям з теорії архетипів. У статті робиться стислий огляд підходів різних дослідників теорії архетипів та їхнього функціонування в американській літературі. Для аналізу залучено твори відомих літературознавців та вчених-дослідників архетипів: К. Юнга, Дж. Кемпбела, Л. Фіндлера, Ф. Вілрайта, Д. Хофмана.

Ключові слова: архетип, архетипний метод, теорія літератури, міф, мономіф, сучасна американська література

Artykuł poświęcony jest amerykańskim studiom literaturoznawczym nad teorią archetypów. Artykuł zawiera krótki przegląd podejść różnych badaczy do teorii archetypów i ich funkcjonowania w literaturze amerykańskiej. Przeanalizowane

zostały prace znanych literaturoznawców i badaczy archetypów: K. Junga, J. Campbella, L. Findlera, F. Wilrait, D. Hoffmana.

Słowa kluczowe: archetyp, metoda archetypowa, teoria literatury, mit, monomity, współczesna literatura amerykańska

Вступ. З початку виникнення теорія архетипів стала головним чинником процесу пошуку чогось спільного, об'єднуючого для літератур різних національностей та різних історичних епох. Особливою характеристикою архетипу в літературознавстві є його постійний розвиток і властивість до змін відповідно до історичного періоду, літературних стилів та текстів.

Короткий огляд публікацій. Цій проблематиці присвячено безліч робіт та досліджень, і науковий інтерес до архетипів не згасає. Поняття архетипу перейшло з психології у простір практично всіх гуманітарних наук, видатні представники яких приділяли і продовжують приділяти цьому питанню величезну увагу: М. Бодкін, Н. Фрай, Дж. Хендерсон, Дж. Кемпбел, Е. Мелетинській, М. Липовецькій, Н. Зборовська, С. Павличко, Д. Наливайко, В. Ятченко, С. Кримський, М. Міщенко, молоді дослідники Ю. Матасова, І. Процик, А. Шестак. Багато процесів і методів літературознавчих дисциплін, в тому числі і компаративістика, переосмислюються з точки зору архетипної структури твору, яка корінням сягає до праміфів, до першообразів.

Метою дослідження є здійснення огляду студій з теорії архетипів в американському літературознавстві. Для виявлення розбіжностей в культурах різних країн, варто приділити увагу вивченню їхніх архетипів, які містять в собі причини культурних та етнічних відмінностей. Г.Гачів зазначав: "Подібно до того, як кожна істота має тріочну єдність: тіло, душа і дух, — так і будь яка національна цілісність має єдність місцевої природи (Космос), характеру народу (Псіхея) та складу мислення (Логос)." Дослідник вважає, що всі ці три рівні взаємодоповнюють один одного[1]. Говорячи про рецепцію архетипів американськими дослідниками, варто зважати на певні об'єктивні історично-соціальні обставини, які, безумовно, мають вплив на понятійне сприйняття.

Дослідження проводилось на матеріалі літературознавчих досліджень США. Північну Америку багато хто порівнює з Ноєвим ковчегом, в якому існують представники багатьох народів, що порвали зв'язки з рідною землею і почали в Новому світі нове життя. Особливість Америки в тому, що її народ не має зв'язків з землею, куди вони приїхали. Ця земля раніше належала корінному населенню—індіанцям. Особливість північноамериканської ситуації ускладнюється ще й тим, що переселенці безжально винищували корінне населення, а не змішувались з ним, як було в Південній Америці. З цієї причини, зв'язку з землею та її природою у новоствореної нації не було з самого початку. Розбіжності в культурах та світогляді різних націй містяться в розумінні походження навколишнього світу. Світосприйняття американців можна коротко охарактеризувати як "власноруч створена людина" (selfmade man), у "власноруч створеному світі" (selfmade world), а не в світі створеному природою. Саме тому активізація архетипів та затребувані архетипні символи в американській свідомості дуже відрізняються від Старого світу.

Результати дослідження. Хоча міфокритика та архетипний метод розвивались в Америці з 1930 по 1980 рр., розквіт цього напрямку припадає на 40-60р. ХХ ст.. Архетипний метод за Юнгом та міфологічний за Дж.Кемпбелом в своїх дослідженнях активно використовували та розвивали такі американські

вчені та професори університетів як Френсіс Фергюсон, Філіп Вілрайт, Леслі Фідлер, Дж. Вілсон Найт. Представники цього напрямку не мали літературних об'єднань, особливих осередків в університетах, їм не належали літературні видання, тому в даному випадку можна говорити швидше про літературний рух, а ніж про літературну школу. Те що їх об'єднувало, це — спосіб сприйняття літератури та літературної критики, який походив з європейських теорій міфу та архетипу, антропології, філософії та фольклору.

Підстави для популяризації теорії літератури, збудованої на ритуалах, фольклорі та міфах, залежать від типу зв'язків між такими "міфами" та літературою. Формально, міф та література поділяють сюжет, тему, образи. Психологічно, література походить з ритуалу та міфу, які є природньою реакцією людини на оточуючий світ. Тематично, література, як і міф, розкриває одвічні теми, як то: походження світу та людства, природа богів та демонів, основи суспільства та закони. Історично, міф почасти виступає як джерело, модель літератури. Культурно, міф та література функціонують як головні наративи, що несуть знання та мудрість для зміцнення соціальних та духовних переконань.

Теорії К. Юнга мали подальший розвиток в дослідженнях М. Бодкін, Л. Фідлера, Ф. Вілрайта. В своєму ранньому есеї "Вплив аналітичної психології на Поезію" (1922) Юнг наголошував на тому, що в творчості домінує креативний імпульс, який виходить з несвідомого. Він зазначав, що творче джерело криється не в особистому несвідомому поета, а в області несвідомої міфології, чії споконвічні образи однакові для всього людства [5]. Юнг вважав, що універсальні джерела літератури містяться в міфології. За обставин актуалізації архетипів індивідуальне витісняється колективним, в цьому і заключається дивовижна сила літератури, коли письменник і читачі вже не є лише окремими особистостями, а є нацією, в якій звучить голос всього людства [5].

Одним з найвидатніших дослідників міфології в Америці був Джозеф Кемпбел. Послідовник теорії К. Юнга, автор багатьох неймовірно популярних книжок, серед яких "Герой з тисячею облич" (1949), "Маски Бога" (1968), "Міи, в яких нам жити" (1972), "Історичний атлас всесвітньої міфології" (1989) та інш.

Дж. Кемпбел вважав, що архетипи, як реакції людської психіки, проявляються у формі автоматичних проєкцій на певний об'єкт. Кемпбел в своїх визначеннях архетипу слідував за Юнгом, і вважав його лише структурою, формою без змісту, яка має здатність наповнюватись ними. Дослідник стверджував, що уявлення не успадковуються, а виступають тільки формою.

Людська психіка поділяється на дві області свідоме, що часто порівнюють з горою, що височіє над темним лісом, яким є несвідоме. Дж. Кемпбел писав: "Це доленосна сфера, що містить в собі як небезпеку, так і скарби, може представляти по різному: як далека країна, ліс, підземне, підводне, небесне королівство, таємничий острів, висока гірська вершина, глибокий сон" [3, 25]

Дж. Кемпбел мав глибоко релігійний підхід до архетипів та міфу, надаючи перевагу алегорії, а не генеалогії. Його підхід ближче до робіт Юнга, Бодкін та Вілрайта, ніж до Чейза, Хофмана та Фідлера. Дж. Кемпбел залишався вірним юнгівським принципам «чистих» архетипів без «індивідуального почерку», в той час, як американське літературознавство більше схиялось до концепції Фідлера. Для Кемпбела архетипні форми були всюди однакові: всі герої і всі міфи були як один. На його думку, стать, вік, професія не мали визначної ролі у відчутті себе американцем ХХ ст., цивілізованим християнином.

Основою більшості міфів, казок, кінофільмів та художніх творів є модель, яку Дж. Кемпбел визначив як «мономіф». Вчений наголошує, що будь який міф Героя, в незалежності від походження, відтворює однакову послідовність подій, що повторюється практично в усіх міфах.

Свою концепцію Дж. Кемпбел розвиває в книзі “Герой з тисячма облич” (1949). В своїй роботі він описує ключові архетипні теми, що містяться в героїчних міфах всього світу. Якщо подивитись з психологічної точки зору, то героїчний міф описує процес становлення свідомості — як вона народжується, дорослішає і вдосконалюється. Героїчний міф супроводжує нас все життя: в дитинстві це — казки, в дорослому житті пригодницькі книги і кінофільми. Таким чином мономіф — це модель, яка повторюється безліч разів і проявляється за допомогою архетипних образів. Головний персонаж це — герой, що має тисячі облич, проте по суті лишається одним і тим самим. Те саме, на думку Дж. Кемпбела, відбувається і зі змістом міфу, суть якого залишається незмінною, незважаючи на тисячі можливих варіантів.

Американській дослідник Леслі Фідлер свою систему міфопоетики побудував на юнгівському психоаналізі. К. Юнг, наполягаючи на універсальному та колективному походженні мистецтва, критикував З. Фрейда за велику увагу до індивідуальності письменника. Таке нехтування індивідуальними особливостями спричинили відхід і від історичних реалій, які в літературних творах відбиваються крізь призму індивідуального сприйняття. Американські дослідники та послідовники Юнга наполягали на дещо іншому підході, в цілому базуючись на його теорії архетипів. Л. Фідлер наголошував на важливості фактору індивідуального несвідомого у визначенні ролі колективного несвідомого, він вважав, що індивідуальна біографія так само важлива, як і історія. У своєму відомому есеї “Архетипи та індивідуальний почерк” [4] Фідлер свідомо обирає термін “архетип” замість “міф” для пояснення поетики. Він зазначає, що “архетип описує якісь стародавні одвічні моделі-відповіді на людську ситуацію, в її найбільш сталих аспектах” [4]. Архетип, на думку Л. Фідлера, демонструє нашу реакцію на найзвичніші життєві ситуації: на кохання, смерть, біологічну родину, духовні стосунки. Завдяки цим моделям, архетип містить в собі те, що називається усвідомленням універсальності людського досвіду. За Фідлером, архетип належить до сфери метаособистого, позасвідомого, суспільства на “досвідомому” рівні. “Індивідуальний почерк” дослідник пояснює як “суму індивідуальних характеристик мистецького витвору, що несе в собі інформацію про соціальну колективність” [4]. Це поняття Фідлер відносить до галузі “єго” та “суперего”, тобто особистість та соціальна колективність на свідомому рівні. Дослідник зазначає, що різниця общинного елементу Індивідуального почерку та архетипу в тому, що перше поняття цілком свідоме. Л. Фідлер писав: “Література, власне, з’являється тоді, коли індивідуальний почерк нав’язується архетипу” [4]. На відміну від міфу і фольклору, які є чистими архетипами, література демонструє риси індивідуалізації не лише жанру, розміру, уяви, а і соціальних правил та історичних умов, що змінюються в залежності від часу, місця та автора. Л. Фідлер наголошував, що історія, індивідуальна біографія та естетичні уявлення відіграють таку саму важливу роль у формуванні літератури, як і ритуал, фольклор і міф.

Демонструючи великий інтерес до «звичайного читача», своєю концепцією Фідлер заохочує до вивчення популярної американської літератури. Переосмисливши юнгівську теорію архетипів як універсальних формацій, та створивши власну концепцію поєднання Індивідуальний почерк-Архетип, вче-

ний привернув величезний інтерес до вивчення так званих “домашніх” міфів, хай і не таких давніх. В своїх роботах він досліджує “Американський архетип”, глибоко вивчає проблеми американського суспільства, що знайшли своє відображення в літературі того часу.

Л. Фідлер зазначав, що розуміння Архетипу вимагає міждисциплінарного аналізу, із залученням антропології та психології, щоб відкрити трансісторичну правду про людське життя, яка прихована дуже глибоко.

Ф. Вілрайт, як і М. Бодкін, бажав просування сучасної естетики до містицизму. Дослідник спробував з'єднати наратив та когнітивні виміри міфу в поетичній сфері. І в міфі, і в поезії, на думку Вілрайта, ритуал сприймається ні як бажання володарювати (за Фрезером), а як поштовх до колективної участі в чомусь, що є “більше ніж”[7]. На думку вченого, мудрість літератури говорить з нами через архетипи: “це ближче до природнього людського бачення ніж до продуктів розумової діяльності”[7] Будь яке розділення ідеї та образу руйнує мистецтво.

Велику популярність завоювала Теорія метафори Ф. Вілрайта. Метафора, на переконання дослідника, цінна своєю духовною глибиною: «на яку об'єкти зовнішнього світу, реального або вигаданого, переміщуються за допомогою холодного жару уяви» [2]. Головними елементами виступають поширення та з'єднання, які найефективніше проявляються разом. Вілрайт розглядає кожен з них окремо і визначає як “епіфора” (поширення значення за допомогою порівняння;) та “діафона” (породження нового значення) [2].

Найважливішим принципом літературної теорії Ф.Вілрайта критики вважають його ідею нерозривності емоційної та інтелектуальної реакції на художні твори. Він вважав, що реакція на літературу залежить від “розуміння глибокої правди та мудрості в душі благоговіння та цікавості” [2].

Змальовуючи архетипний образ американського героя, Д. Хофман виступає проти універсалістських концепції героя Дж. Кемпбела та О. Ренка. Він вважає, що американський архетипний образ героя кардинально відрізняється від відомих героїв міфів. Він не має ні минулого, ні родини, ні спадковості ні життєвого циклу і дуже рідко вмирає. Американський герой дуже відрізняється від європейського міфу. Це творіння незалежного, місцевого фольклору, який має своє власне культурне бачення та соціальне життя.

Американським архетипам у післявоєнний період було присвячено багато робіт Р. Чейз « Американський роман і його традиції» (1957), Л.Фідлер «Любов і смерть в Американському романі» (1960) Д. Хофман «Форма і зміст в американській літературі» (1961). в цих роботах була приділена величезна увага вивченню тем, образів, сюжетів, жанрів, що складають поняття американського архетипу.

Висновки. Сучасний архетипний напрямок літературної критики в американському літературознавстві не погоджується з думкою, що архетипи визначають функцію і зміст художнього твору, а культурні міфи — зміст. Дослідники визначають архетипи як повторювані моделі чи образи. Архетипами можуть виступати культурно-наповнені символи, які отримали таку наповненість ще до появи їх в літературних творах, як наприклад «сад», або “яблуко”. Останнім часом в американських дослідженнях велика увага приділяється вивченню одному з образів архетипу Тіні — Трікстеру, особливо в постмодерністських творах. Велика увага архетипам приділяється представниками постмодерних теорій, наприклад представниця феміністичного напрямку Дж.Р. Сміт (Jeanne Rosier

Smith, *Writing Tricksters: Mythic Gambols in American Ethnic Literature.*, 2004), А. Кірбі (Alan Kirby “The Death of Postmodernism and Beyond” (2006). Серед дисертантів американських університетів 2010-2015р. тема архетипу Трікстера була найбільш популярна. В середині 60-х архетип стає головною темою літературознавчих досліджень, чим і залишається по сьогодні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гачев Г.Д. Национальные образы мира. Космо-Психо-Логос/ Георгий Гачев. — Технологии культуры: Академический Проект. 2007.- 512с.
2. Уилрайт Ф. Метафора и реальность / Филип Уилрайт . — Теория метафоры: сборник / под общ. ред. Н. Д. Арутюновой и М. А. Журиной. — М.: Прогресс, 1990. — С. 82-110
3. Campbell Jh. The hero with thousand faces 3 edition/Jhoseph Campbell. — California: New World Library, 2008., — 416p
4. Fidler L. Archetypes and signature: A study of the Relationship between Biography and Poetry/Lesly Fidler.- The Sewanee Review vol. 60 № 2. — 1952. — pp 253-273 — Режим доступу(Дата звертання 10.05.2017): https://www.jstor.org/stable/27538132?seq=1#page_scan_tab_contents
5. Jung. C. On the relation of Analytical Psychology to Poetry (1978) / Carl Jung — Режим доступу(Дата звертання 10.05.2017): <http://www.studiocleo.com/librarie/jung/essay.html>
6. Kirby A. The Death of Postmodernism and Beyond/ Alan Kirby — Philosophy now № 58. — Режим доступу(Дата звертання: 8.05.2017): https://philosophynow.org/issues/58/The_Death_of_Postmodernism_And_Beyond
7. Leitch V. ,American Literary Criticism Since the 1930s 2 edition/ Vincent Leitch, — Abington:Routledge, 2010, — 433 p.